

ওঁ

শ্ৰীপৰমাত্মনে নমঃ
অথ নৱমোহধ্যায়ঃ

ছয় আধ্যায়লৈকে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই যোগৰ ভ্ৰমবদ্ধ বিশ্লেষণ কৰিছিল। যাৰ শুদ্ধ অৰ্থ আছিল, যজ্ঞৰ প্ৰক্ৰিয়া। যজ্ঞ সেই পৰমত প্ৰৱেশ দিয়াৰ পৰা আৰাধনাৰ বিধি বিশেষৰ চিত্ৰণ; মনৰ নিৰোধ আৰু নিৰুদ্ধ মনৰ বিলয় কালত সেই অমৃত তত্ত্ব বিদিত হয়। অন্তকালত যজ্ঞই যাৰ সৃষ্টি কৰে, তাক পান কৰাজন যোগী জ্ঞানী আৰু তেওঁ সনাতন ব্ৰহ্মত প্ৰৱেশ পায়। সেই মিলনৰ নামেই যোগ। সেই যজ্ঞক কাৰ্য্যৰূপ দিয়াকেই কৰ্ম বুলি কোৱা হয়। সাত আধ্যায়ত তেখেতে কৈছে যে এই কৰ্মক কৰা জনে ব্যাপ্ত ব্ৰহ্ম, সম্পূৰ্ণ কৰ্ম, সম্পূৰ্ণ আধ্যাত্ম, সম্পূৰ্ণ অধিদৈৱ, অধিভূত আৰু অধিযজ্ঞৰে সৈতে মোক জানে। আঠ আধ্যায়ত তেখেতে কৈছে যে এয়েই পৰমগতি। এয়েই পৰমধাম।

প্ৰস্তুত আধ্যায়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই নিজেই আলোচনা কৰিছে যে-যোগযুক্ত পুৰুষৰ ঐশ্বৰ্য্য কেনেকুৱা? সকলোতে ব্যাপ্ত থকা স্বত্বেও তেওঁ কেনেকৈ নিৰ্লেপ হৈ থাকে? কৰ্ম কৰিও কেনেকৈ তেওঁ অকৰ্তা হয়? সেইপুৰুষৰ স্বভাৱ আৰু প্ৰভাৱৰ ওপৰত প্ৰকাশ কৰি, যোগকে আচৰণত পেলাই, আহিব পৰা দেৱতা আদিৰ বিপদৰ পৰা সতৰ্ক কৰিলে আৰু সেই পুৰুষৰ শৰণাপন্ন হবলৈ জোৰ দিয়ে।

শ্ৰীভগবানুবাচ

ইদং তু তে গুহ্যতমং প্ৰৱক্ষ্যাম্যনসূয়ৰে।

জ্ঞানং বিজ্ঞানসহিতং যজ্ঞাত্মা মোক্ষ্যসেহশুভাৎ।।১।।

যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়- অৰ্জুন! অসূয়া(ইৰ্ষ্যা) নোহোৱা তোমাৰ কাৰণে মই এই পৰম গোপনীয় জ্ঞানক বিজ্ঞানেৰে সৈতে কম অৰ্থাৎ প্ৰাপ্তীৰ পিছত মহাপুৰুষৰ থকা-মেলাৰ সৈতে কম যে সেই মহাপুৰুষে কেনেকৈ সকলো ঠাইতে একেলগে কৰ্ম কৰে, কেনেকৈ তেওঁ জাগৃতি প্ৰদান কৰে, সাৰথি হৈ আত্মাৰ লগত কেনেকৈ সদায় থাকে? 'যজ্ঞাত্মা' যাক সাক্ষাৎ ভাৱে জানি তুমি দুখৰূপী

সংসাৰৰ পৰা মুক্ত হৈ যাবা। সেই জ্ঞান কেনেকুৱা? ইয়াত কয় —

ৰাজবিদ্যা ৰাজগুহ্যং পবিত্ৰমিদমুত্তমম্।

প্ৰত্যক্ষাবগমং ধৰ্ম্যং সুসুখং কৰ্ত্তমব্যয়ম্।।২।।

বিজ্ঞানেৰে সংযুক্ত এই জ্ঞান সকলো বিদ্যাৰেই ৰজা হয়। বিদ্যাৰ অৰ্থ ভাষা- জ্ঞান অথবা শিক্ষা নহয়। **‘বিদ্যা হি কা ব্ৰহ্ম গতিৰ্দ্দায়ী’, সা বিদ্যা যা বিমুক্তয়ে** বিদ্যা তাকেইকোৱা হয় যে যাৰ ওচৰলৈ আহে, তাক উঠাই ব্ৰহ্মপদত চলাই মোক্ষ প্ৰদান কৰে। যদি বাটত বিদ্ধি- সিদ্ধিবোৰ অথবা প্ৰকৃতিত কৰবাত ওলমি পৰে, তেতিয়া এইটো প্ৰমাণ হৈ যাব অবিদ্যা সফল হৈ গল। সেইটো বিদ্যা নহয়। এই ৰাজবিদ্যা এনেকুৱা যে যি নিশ্চিত কল্যাণ কৰিবই। ই সম্পূৰ্ণ গোপনীয়ৰো ৰজা। অবিদ্যা আৰু বিদ্যাৰ ভাৱনাৰ অনাবৰণ হলে, যোগযুক্ততাৰ পাছতহে ইয়াৰ মিলন হয়। ই অতি পবিত্ৰ, উত্তম আৰু প্ৰত্যক্ষ ফল দিব পৰা। ‘এইফালে কৰা, সেইফালে লোৱা’- এনে প্ৰত্যক্ষ ফল দিব পৰা। এইটো অন্ধ- বিশ্বাস নহয় যে এই জন্মত সাধন কৰা, ফল কেতিয়াবা অন্য জন্মত লবা। ই পৰম ধৰ্ম পৰমাত্মাৰ লগত সংযুক্ত হৈ আছে বিজ্ঞানেৰে সৈতে এই জ্ঞান কৰিবলৈও সৰল আৰু অবিনাশী।

দুই আধ্যায়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল যে অৰ্জুন! এই যোগত বীজৰ নাশ নহয়। ইয়াৰ অলপো সাধনে জন্ম- মৰণৰ- মহান ভয়ৰ পৰাউদ্ধাৰ কৰি দিয়ে। ষষ্ঠ আধ্যায়ত অৰ্জুনে সুধিছিল যে- ভগৱান! শিথিল যত্ন কৰা সাধক নষ্ট- ভ্ৰষ্ট নহয়তো? শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল যে অৰ্জুন! প্ৰথমতে কৰ্ম বুজি পোৱা আৱশ্যক আৰু কৰ্ম বুজি পোৱাৰ পিছত অলপ মান সাধনত লাগি গলে, তেওঁৰ কোনো জন্মতে কেতিয়াও বিনাশ নহয়, বৰঞ্চ সেই অলপ অভ্যাসৰ প্ৰভাৱত প্ৰত্যেক জন্মত তাকেই কৰে। অনেক জন্মৰ পৰিণামত তাকেই পাই যায়; যাৰ নাম পৰমগতি অৰ্থাৎ পৰমাত্ম। তাকে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই ইয়াতো কৈছে যে এই সাধনা কৰাত বৰ সুগম আৰু অবিনাশী, কিন্তু ইয়াৰ কাৰণে শ্ৰদ্ধা নিতান্ত আৱশ্যক—

অশ্ৰদ্ধানাঃ পুৰুষা ধৰ্মস্যস্য পৰন্তপ।

অপ্রাপ্য মাং নিরতন্তে মৃত্যুসংসাৰবত্ননি।।৩।।

পৰন্তপ অৰ্জুন! এই ধৰ্মত (যাৰ অলপো সাধন কৰিলে বিনাশ নাই) শ্ৰদ্ধা ৰহিত পুৰুষ (এক ইষ্টত মনক কেন্দ্ৰিত নকৰা পুৰুষ) মোক প্ৰাপ্ত নকৰি সংসাৰ ক্ষেত্ৰত ভ্ৰমন কৰি থাকে। সেয়ে শ্ৰদ্ধা অনিবাৰ্য্য। কি আপুনি সংসাৰৰ সিপাৰত আছেনে? ইয়াত কৈছে—

ময়া ততমিদং সৰ্বং জগদব্যক্তমূৰ্তিনা।

মৎস্থানি সৰ্বভূতানি ন চাহং তেষ্বৰস্থিতঃ।।৪।।

মোৰঅব্যক্ত স্বৰূপৰ দ্বাৰা এই সকলো জগত ব্যাপ্ত আছে অৰ্থাৎ মই যি স্বৰূপত স্থিত আছো, সেইটো সৰ্বত্ৰ ব্যাপ্ত হৈ আছে। সকলো প্ৰাণী মোতেই স্থান পায়, কিন্তু মই সিহঁতত স্থিত নহওঁ; কিয়নো মই অব্যক্ত স্বৰূপত স্থিত আছো। মহাপুৰুষ যি অব্যক্ত স্বৰূপত স্থিত থাকে, তাৰ পৰাই(শৰীৰ এৰি সেই অব্যক্ত স্তৰৰ পৰাই) কথা পাতে। এই ক্ৰমেৰে আগলৈ কয়—

ন চ মৎস্থানি ভূতানি পশ্য মে যোগমৈশ্বৰম্।

ভূতভ্ৰম চ ভূতস্থো মমাত্মা ভূতভাৰনঃ।।৫।।

মূলতঃ সম্পূৰ্ণ ভূত মোত স্থিত নহয়, কিয়নো তেওঁ বিলাক মৰণশীল প্ৰকৃতিৰ আশ্ৰিত; কিন্তু মোৰ যোগমায়াৰ ঐশ্বৰ্য্যক চোৱা যে জীৱধাৰি সকলৰ উৎপন্ন আৰু পোষক কৰা মোৰ আত্মা ভূতত স্থিত নহয়। আত্মা স্বৰূপত আছো সেই কাৰণে সেই ভূত প্ৰাণীত মই স্থিত নহঁও। এয়ে যোগৰ প্ৰভাৱ। ইয়াক স্পষ্ট কৰিবৰ কাৰণে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই দৃষ্টান্ত দাঙি ধৰে—

যথা কাশস্থিতো নিত্যং বায়ুঃ সৰ্বত্ৰগো মহান্।

তথা সৰ্বাণি ভূতানি মৎস্থানীত্ব্যপধাৰয়।।৬।।

যেনেকৈ আকাশৰ পৰা উৎপন্ন বায়ু সদায় আকাশতে থাকে, কিন্তুতাক মলিন কৰিব নোৱাৰে- ঠিক তেনেকৈ সম্পূৰ্ণ ভূত মোতেই স্থিত আছে, এনেদৰে জানা। ঠিক এই দৰে মই আকাশৰ দৰে নিৰ্লেপ আছো। তেওঁলোকে মোক মলিন কৰিব নোৱাৰে। প্ৰশ্ন পূৰা হ'ল, এয়েই যোগৰ প্ৰভাৱ।

এতিয়া যোগীয়ে কি কৰে? এই বিষয়ে কয় -

সৰ্বভূতানি কৌণ্ডেয় প্ৰকৃতিং যান্তি মামিকাম্।
কল্পক্ষয়ে পুনস্তানি কল্পাদৌ বিসৃজাম্যহম্।।৭।।

হে অৰ্জুন! কল্পৰ বিলয়কালত সকলো মোৰ প্ৰকৃতি অৰ্থাৎ মোৰ স্বভাৱক প্ৰাপ্ত কৰে আৰু কল্পৰ আদিত মই তেওঁলোকক বাৰে বাৰে 'বিসৃজামি' বিশেষ ৰূপত স্ৰজন কৰোঁ। থকাতো তেওঁলোক প্ৰথমৰ পৰাই আছিল, কিন্তু বিকৃত হৈ আছিল, তেওঁলোকক ৰচনা কৰোঁ, সজাওঁ। যি অচেতন আছে তেওঁক জগাওঁ। কল্পৰ বাবে প্ৰেৰিত কৰোঁ। কল্পৰ তাৎপৰ্য্য হ'ল উত্থানৰ বাবে পৰিবৰ্তন কৰা। আসুৰী সম্পদৰ পৰা ওলিয়াই যেনেকৈ পুৰুষক দৈৱী সম্পদত প্ৰৱেশ কৰায় তাৰ পৰাই কল্পৰ আৰম্ভ হয় আৰু যেতিয়া ঈশ্বৰ ভাৱত প্ৰাপ্ত হয়, তাতে কল্পৰ ক্ষয় হয়। নিজৰ কৰ্ম পূৰা কৰি কল্পৰ বিলয় হৈ যায়। ভজনৰ আৰম্ভনী কল্পৰ আদি আৰু ভজনৰ শেষ, যত লক্ষ্য বিদিত হৈ যায় তাতে কল্পৰ শেষ। যেতিয়া এই পূৰ্ণৰাবৰ্ত্তী যোনিৰ কাৰণ ৰাগ-দ্বেষ আদিৰ পৰা মুক্তি হৈ নিজৰ শাস্ত্ৰ স্বৰূপত স্থিৰ হৈ যায়, ইয়াকে শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে তেওঁ মোৰ প্ৰকৃতিক প্ৰাপ্ত কৰিছে।

যি মহাপুৰুষে প্ৰকৃতিক বিলয় কৰি স্বৰূপত প্ৰৱেশ পায়, তেওঁৰ প্ৰকৃতি কেনেকুৱা? কি তেওঁত প্ৰকৃতি বাকী থাকেনে? নহয়, তৃতীয় আধ্যায়ৰ ৩৩ শ্লোকত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈ আহিছে যে সকলো প্ৰাণীয়ে নিজৰ প্ৰকৃতিক প্ৰাপ্ত কৰে। যেনেকুৱা তেওঁৰ ওপৰত প্ৰকৃতিৰ গুণৰ চাপ, তেনেকৈ তেওঁ কৰ্ম কৰে, আৰু প্ৰত্যক্ষ দৰ্শণৰ সৈতে জনা জ্ঞানী জনেও নিজৰ প্ৰকৃতিৰ দৰেই চেষ্টা কৰে। তেওঁৰ পৰৱৰ্ত্তী বিলাকৰ কল্যাণৰ কাৰণে কাম কৰে। পূৰ্ণ জ্ঞানী তত্স্থিত মহাপুৰুষৰ থকাও তেওঁৰ প্ৰকৃতিৰ দৰে হয়। তেওঁ নিজৰ এই স্বভাৱতে চলে। কল্পৰ ক্ষয়ত মানুহে মহাপুৰুষৰ এই অৱস্থাকে প্ৰাপ্ত কৰে। মহাপুৰুষৰ এই কৃতিত্বৰ ওপৰত পুনৰ জোৰ দি কয়-

প্ৰকৃতিং স্বামবষ্টভ্য বিসৃজামি পুনঃ পুনঃ।
ভূতগ্ৰামমিমং কৃৎস্নমবশং প্ৰকৃতেৰ্বশাৎ।।৮।।

নিজৰ প্ৰকৃতি অৰ্থাৎ মহাপুৰুষৰ অৱস্থাৰ স্বীকাৰ কৰি 'প্ৰকৃতেৰ্বশাৎ' নিজৰ নিজৰ স্বভাৱত স্থিত প্ৰকৃতিৰ গুণৰ বশত থাকি এই সম্পূৰ্ণ ভূত সমুদায়ক ময়ে বাৰে বাৰে 'বিসৃজামি' বিশেষ অজ্ঞান কৰোঁ, বিশেষ ৰূপত সজাওঁ। তেওঁলোকক নিজৰ স্বৰূপৰ ফালে অগ্ৰসৰ হবলৈ প্ৰেৰণা দিওঁ। তেতিয়া হলে আপুনি এই কৰ্মত বান্ধ খাই আছে?

ন চ মাং তানি কৰ্মাণি নিবন্ধন্তি ধনঞ্জয়।

উদাসীনবদাসীনমসক্তং তেষু কৰ্মসু।।৯।।

৪ৰ্থ আধ্যায়ৰ নৱম শ্লোকত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল যে মহাপুৰুষৰ কাৰ্য্য প্ৰণালীবোৰ অলৌকিক। আধ্যায় ৯-৪ ত কৈছে- মই অব্যক্তৰূপতে কৰোঁ। ইয়াতো তাকে কৈছে যে ধনঞ্জয়!। যিবোৰ কৰ্মক মই অদৃশ্য ৰূপত কৰোঁ, সেইবোৰত মোৰ আসক্তি নাই। উদাসীন ভাৱে স্থিত থকা মোক পৰমাত্মা স্বৰূপক সেই কৰ্মবোৰে নাবান্ধে; কিয়নো কৰ্মৰ পৰিণামত যি লক্ষ্য প্ৰাপ্ত হয়, তাত ময়েই আছোঁ। সেই কাৰণে সেইবোৰ কৰাৰ বাবে মই বিবশ নহওঁ। হয়। নিজৰ কৰ্ম পূৰা কৰি কল্পৰ বিলয় হৈ যায়। ভজনৰ আৰম্ভণী কল্পৰ আদি আৰু ভজনৰ শেষ, যত লক্ষ্য বিদিত হৈ যায় তাত কল্পৰ শেষ। যেতিয়া এই পূৰ্ণৰাত্ৰী যোনিৰ কাৰণ ৰাগ-দ্বেষ আদিৰ পৰা মুক্তি হৈ নিজৰ শাস্ত্ৰত স্বৰূপত স্থিৰ হৈ যায়, ইয়াকে শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে তেওঁ মোৰ প্ৰকৃতিক প্ৰাপ্ত কৰিছে।

যি মহাপুৰুষে প্ৰকৃতিক বিলয় কৰি স্বৰূপত প্ৰৱেশ পায়, তেওঁৰ প্ৰকৃতি কেনেকুৱা? কি তেওঁত প্ৰকৃতি বাকী থাকেনে? নহয়, তৃতীয় আধ্যায়ৰ ৩৩ শ্লোকত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈ আহিছে যে সকলো প্ৰাণীয়ে নিজৰ প্ৰকৃতিক প্ৰাপ্ত কৰে। যেনেকুৱা তেওঁৰ ওপৰত প্ৰকৃতিৰ গুণৰ চাপ, তেনেকৈ তেওঁ কৰ্ম কৰে, আৰু প্ৰত্যক্ষ দৰ্শনৰ সৈতে জনা জ্ঞানী জনেও নিজৰ প্ৰকৃতিৰ দৰেই চেষ্টা কৰে। তেওঁৰ পৰৱৰ্তী বিলাকৰ কল্যাণৰ কাৰণে কাম কৰে। পূৰ্ণ জ্ঞানী তত্বস্থিত মহাপুৰুষৰ থকাও তেওঁৰ প্ৰকৃতিৰ দৰে হয়। তেওঁ নিজৰ এই স্বভাৱতে চলে। কল্পৰ ক্ষয়ত মানুহে মহাপুৰুষৰ এই অৱস্থাকে প্ৰাপ্ত

কৰে। মহাপুৰুষৰ এই কৃতিত্বৰ ওপৰত পুনৰ জোৰ দি কয়-

এইটো স্বভাৱৰ লগত যুক্ত প্ৰকৃতিৰ কাৰ্য্যৰ প্ৰশ্ন আছিল, মহাপুৰুষৰ অৱস্থা আছিল, তেওঁৰ ৰচনা আছিল। এতিয়া মোৰ অধ্যক্ষতাত যি মায়া ৰচনা হয়, সি কেনেকুৱা? সিও এটা কল্প।

মায়াধ্যক্ষণ প্ৰকৃতিঃ সূয়তে সচৰাচৰম্।

হেতুনানেন কৌন্তেয় জগদ্বিপৰিবৰ্ততে।।১০।।

অৰ্জুন! মোৰ অধ্যক্ষতাত অৰ্থাৎ মোৰ উপস্থিতিত সৰ্বত্ৰ ব্যাপ্ত মোৰ অধ্যাসেৰে এই মায়া (ত্ৰিগুণময়ী প্ৰকৃতি, অষ্টধা, মূল প্ৰকৃতি আৰু চেতনা) চৰাচৰ সহিতে জগতক ৰচনা কৰে, সি ক্ষুদ্ৰ কল্প আৰু সেইকাৰণেই ই সংসাৰৰ অহা যোৱা চক্ৰত ঘূৰি থাকে। প্ৰকৃতিৰ এই ক্ষুদ্ৰ কল্প য'ত কালৰ পৰিবৰ্তন হয়, মোৰ অধ্যক্ষতাত প্ৰকৃতিয়ে কৰে, মই নকৰোঁ; কিন্তু সপ্তম শ্লোকৰ কল্প মহাপুৰুষে নিজে কৰে। একে স্থানৰ পৰা তেওঁ স্বয়ং কৰ্তা, য'ত তেওঁ বিশেষ ৰূপে স্ৰজন কৰিছে। ইয়াত কৰ্তা প্ৰকৃতি হয়, যি মাত্ৰ মোৰ আভাসেৰে এই ক্ষণিক পৰিবৰ্তন কৰে, য'ত শৰীৰৰ পৰিবৰ্তন, কালৰ পৰিবৰ্তন, যুগৰ পৰিবৰ্তন ইত্যাদি হয়। এনে ব্যাপ্ত প্ৰভাৱ থকা স্বত্বেও মুচ মানুহে মোক নাজানে। যেনে-

অবজানন্তি মাং মুঢ়া মানুষীং তনুমাশ্ৰিতম্।

পৰং ভাবমজানন্তো মম ভূতমহেশ্বৰম্।।১১।।

সম্পূৰ্ণ ভূতৰ মহান ঈশ্বৰ ৰূপ মোৰ পৰম ভৱক নজনা মুচ মানুহে মোক মনুষ্য শৰীৰত থকা বুলি তুচ্ছ বুলি ভাৱে। সম্পূৰ্ণ প্ৰাণী বোৰৰ ঈশ্বৰৰো যি মহান ঈশ্বৰ, সেই পৰম ভৱত মই স্থিত আছোঁ; কিন্তু মনুষ্য শৰীৰ ধাৰণ কৰিছোঁ। মুচলোকে এইটো নাজানে। তেওঁলোকে মোক মনুষ্য বুলি সম্বোধন কৰে। তেওঁলোকৰ দোষ নো কি? যেতিয়া তেওঁলোকে দৃষ্টিপাত কৰে; তেতিয়া মহাপুৰুষৰ শৰীৰ হে দেখা পায়। কেনেকৈ তেওঁলোকে বুজি পাব যে আপুনি মহান ঈশ্বৰৰ ভৱত আছে বুলি? তেওঁলোকে কি নেদেখেনে? এই বিষয়ত কয়-

মোঘাশা মোঘকৰ্মাণো মোঘজ্ঞানা বিচেতসঃ।

ৰাক্ষসীমাসূৰীং চৈব প্ৰকৃতিং মোহিনীং শ্ৰিতাঃ।।১২।।

তেওঁলোকে বৃথা আশা (যি কেতিয়াও পূৰ্ণ নহয় এনে আশা) “বিচেতসঃ বিশেষ
ৰূপত অচেতন থাকি, ৰাক্ষস তথা অসুৰৰ দৰে মোহিত হোৱা স্বাভাৱধাৰণ
কৰি আছে। আসুৰী স্বভাৱ থকা মানুহে বুজি নাপায়। অসুৰ আৰু ৰাক্ষস
মনৰ এটা স্বভাৱ, এইটো কোনো জাতি বা যোনী নহয়। আসুৰী স্বভাৱ
থকাবোৰে মোক নাজানে, কিন্তু মহাত্মাজনে মোক জানে আৰু ভজনা কৰে-

মহাত্মানস্ত মাং পাৰ্থ দৈৱীং প্ৰকৃতিমাশ্ৰিতাঃ।

ভজন্ত্যানন্যমনসো জ্ঞাত্বা ভূতাদিমব্যয়ম্ ॥১৩॥

হে পাৰ্থ! পৰন্তু দৈৱী প্ৰকৃতি অৰ্থাৎ দৈৱী সম্পদত আশ্ৰয় লোৱা
মহাত্মাজনে মোক সম্পূৰ্ণ ভূতৰ আদি কাৰণ অব্যক্ত আৰু অক্ষৰ বুলি জানি
অনন্য মনেৰে অৰ্থাৎ মনৰ অন্তৰালত কোনো অন্যক স্থান নি দি মাত্ৰ মোৰ
ওপৰত শ্ৰদ্ধা ৰাখি নিৰন্তৰ মোকেই ভজনা কৰে। কি প্ৰকাৰে ভজনা কৰে?
এই বিষয়ে কয় -

সততং কীৰ্তয়ন্তো মাং যতন্তশ্চ দৃঢ় ব্ৰতাঃ।

নমস্যন্তশ্চ মাং ভক্ত্যা নিত্যযুক্তা উপাসতে ॥১৪॥

তেওঁ নিৰন্তৰ চিন্তনৰ ব্ৰতত অচল থাকি মোৰে গুণৰ চিন্তন কৰে প্ৰাপ্তীৰ
বাবে যত্ন কৰে আৰু মোকে বাৰম্বাৰ নমস্কাৰ কৰি সদায় মোৰ লগতে সংযুক্ত
থাকি অনন্য ভক্তিৰে মোৰ উপাসনা কৰে। অবিৰল লাগি থাকে। কেনেকুৱা
উপাসনা কৰে? কেনেকুৱা এই কীৰ্তিমান, বেলেগ অন্য উপাসনা নহয়, বৰষণ
(মই ‘যজ্ঞ’ যাৰ বৰ্ণনা কৰি আহিছে, সেই আৰাধনাক ইয়াত সংক্ষেপতে
যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই পুনৰ উল্লেখিত কৰিছে -

জ্ঞানযজ্ঞেন চাপ্যন্যে যজন্তো মামুপাসতে।

একত্বেন পৃথকত্বেন বহুধা বিশ্বতোমুখম ॥১৫॥

তেওঁলোক ভিতৰৰ কোনোবাই মোক সৰ্বব্যাপ্ত বিৰাট পৰমাত্মা
বুলি জ্ঞান- যজ্ঞৰ দ্বাৰা যজন কৰে অৰ্থাৎ নিজৰ লাভ- লোকচান আৰু শক্তিক
বচাবলৈ সেই নিৰ্দিষ্ট কৰ্মৰ যজ্ঞত প্ৰবৃত্ত হয়। কিছুমান একত্ব ভাবেৰে মোৰ

উপাসনা কৰে যে মোৰ ইয়াতেই এক হবলগীয়া আছে আৰু অন্য সকলোৰ পৰা মোক বেলেগে ৰাখি, মোকে সমৰ্পণ কৰি নিষ্কাম সেৱা ভাৱেৰে মোৰে উপাসনা কৰে; কিয়নো একেই যজ্ঞৰ এই সকলো উচ্চ-নীচ স্তৰ হয়। যজ্ঞৰ আৰম্ভ সেৱাৰ দ্বাৰাই হয়, কিন্তু তাৰ অনুষ্ঠান কেনেকৈ হয়? যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে যজ্ঞ ময়ে কৰোঁ। যদি মহাপুৰুষ সাৰথী নহলহেঁতেন, তেতিয়া হলে যজ্ঞ পাৰ নাপায়। তেওঁৰে নিৰ্দেশত সাধকে বুজি পায় যে- এতিয়া তেওঁ কোন স্তৰত আছে? ক'লৈকে যাব পাৰিছে? বস্তুতঃ যজ্ঞকৰ্তা কোন হয়? এই বিষয়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়

অহং ক্ৰতুৰহং যজ্ঞঃ স্বধাহমহমৌষধম্।

সম্ভোহমহমেবাজ্যমহমগ্নিৰহং হৃতম্।।১৬।।

কৰ্তা ময়েই। বস্তুতঃ কৰ্তাৰ পিছত থাকি প্ৰেৰকৰ ৰূপত সদায় সঞ্চালিত কৰাজন হ'ল ইষ্ট। কৰ্তা দ্বাৰা যি পাৰ হৈ যায়, সেয়া মোৰে অবিহণা। যজ্ঞ ময়েই। যজ্ঞ আৰাধনাৰ বিধি বিশেষ হয়। প্ৰাপ্তীকাল যজ্ঞই যাৰ ভ্ৰজন কৰে সেই অমৃতক পান কৰা পুৰুষ জন সনাতন ব্ৰহ্মত প্ৰবেশ কৰে। স্বধা ময়েই, অৰ্থাৎ অতীতৰ অনন্ত সংস্কাৰ বিলীন কৰা, সিহঁতক তৃপ্ত কৰিব পৰা সক্ষম কৰা মোৰেই দেন হয়। ভৱৰোগক নাশ কৰিব পৰা ঔষধ ময়েই। মোক পাই মানুহে এই ৰোগৰ পৰা নিবৃত্তি পায়। মন্ত্ৰ ময়েই। মনক শ্বাসৰ অন্তৰালত নিৰোধ কৰা অবিহণা মোৰ। এই নিৰোধ ক্ৰিয়াত তীব্ৰতা আনি দিব পৰা বস্তু 'আজ্য' (হৰি)ও ময়েই। মোৰেই প্ৰকাশত মনৰ সকলো প্ৰবৃত্তিবোৰ বিলয় হৈ যায়, তথা হৰন অৰ্থাৎ সমৰ্পণো ময়েই।

ইয়াত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই বাৰে বাৰে "মই"বুলি কৈ আছে। ইয়াৰ অৰ্থ ইমানেই যে ময়েই প্ৰেৰকৰ ৰূপত আত্মাৰ অভিন্ন হৈ ঠিয় হওঁ তথা নিৰন্তৰ নিৰ্ণয় দি থাকি যোগ- ক্ৰিয়াক পূৰ্ণ কৰাই দিওঁ। ইয়াৰে নাম বিজ্ঞান হয়। পূজ্য মহাৰাজ জীয়ে কৈছিল--" যেতিয়ালৈকে ইষ্টদেৱ সাৰথী হৈ শ্বাস-প্ৰশ্বাসক ৰক্ষনাবেক্ষন নকৰে, তেতিয়ালৈকে ভজন আৰম্ভই হোৱা নাই" কোনোৱাই লাখ চকু মুদি থাকক, ভজন কৰি থাকক, শৰীৰক তাপ দিয়ক,

যেতিয়ালৈকে যি পৰমাত্মাক মই ইচ্ছা কৰিছো, তেওঁ মই যি স্তৰত আছো, সেই স্তৰৰ পৰা ওলিয়াই আনি আত্মাৰ অভিন্ন হৈ জাগৃত নকৰে, তেতিয়ালৈকে শুদ্ধ মাত্ৰাত ভজনৰ স্বৰূপ বুজি পোৱা নহয়। সেই কাৰণে মহাৰাজ জীয়ে কৈছিল -“ মোৰ স্বৰূপক ধৰা, মই সকলো দিম।” শ্ৰীকৃষ্ণইও কৈছে— সকলো মোৰ পৰাই হয়।

পিতাহমস্য জগতো মাতা ধাতা পিতামহঃ।

বেদ্যং পবিত্ৰমোঙ্কাৰ ঋক্‌সাম যজুৰ্বেব চ।।১৭।।

অৰ্জুন! ময়েই সম্পূৰ্ণ জগতৰ ‘ধাতা’ অৰ্থাৎ ধাৰণ কৰোঁতা, ‘পিতা’ অৰ্থাৎ পালন কৰোঁতা, ‘মাতা’ অৰ্থাৎ উৎপন্ন কৰোঁতা, ‘পিতামহ’ অৰ্থাৎ মূল উদ্‌গমস্থল, য’ত সকলোৰ প্ৰবেশ ঘটে আৰু জানিবৰ যোগ্য পবিত্ৰ ‘ওমকাৰ’ অৰ্থাৎ সেই পৰমাত্মা মোৰ স্বৰূপত হইত্যাতি ইটো-সিটোৰ পৰ্যায় হয়, এনে দৰে জনাৰ যোগ্য স্বৰূপ ময়েই। অৰ্থাৎ সম্পূৰ্ণ প্ৰাৰ্থনা, অৰ্থাৎ সমস্ত দিব পৰা প্ৰক্ৰিয়া, মোৰ পৰাই হয়।

গতিৰ্ত্তা প্ৰভুসাক্ষী নিবাসঃ শৰণং সুহৃৎ।

প্ৰভবঃ প্ৰলয়ঃ স্থানং নিধানং বীজমব্যয়ম্।।১৮।।

হে অৰ্জুন! ‘গতি’ অৰ্থাৎ প্ৰাপ্ত হোৱা যোগ্য ‘ভৰ্ত্তা’ স্বামী, ‘সাক্ষী’ অৰ্থাৎ দৃষ্টাৰূপত স্থিত থাকি সকলোকে জানোঁতা, সকলোৰে বাসস্থান, শৰণ লোৱাৰ যোগ্য, অকাৰণ প্ৰেমী, মিত্ৰ, উৎপত্তি আৰু প্ৰলয় অৰ্থাৎ শুভাশুভ সংস্কাৰ সমূহৰ বিলয় তথা অবিনাশী কাৰণ ময়েই। অৰ্থাৎ শেষত যত প্ৰৱেশ লাভ হয়, সেই সকলো বিভূতী ময়েই।

তপাম্যহমহং বৰ্ষং নিগৃহ্মাম্যুৎসৃজামি চ।

অমৃতং চৈব মৃত্যুশ্চ সদসচ্চাহমৰ্জুন।।১৯।।

মই সূৰ্য্যৰ ৰূপত তাপ দিওঁ, বৰ্ষাক আকৰ্ষিত কৰো আৰু তাক নমাই আনো। মৃত্যুৰ সিপাৰৰ অমৃততত্ত্ব তথা মৃত্যু, সত্ আৰু অসত্ সকলো ময়েই। অৰ্থাৎ যি পৰম প্ৰকাশ প্ৰদান কৰে, সেই সূৰ্য্য ময়েই। কেতিয়াবা ভজন কৰোঁতাই মোক অসত্ বুলি ভাৱে, তেওঁ মৃত্যু প্ৰাপ্ত কৰে। এইদৰে কয়—

ত্ৰৈবিদ্যা মাং সোমপাঃ পূতপাপা
যজ্ঞৈৰিষ্ট্বা স্বৰ্গতিং প্ৰাৰ্থয়ন্তে।
তে পুণ্যমাসাদ্য সুৰেন্দ্ৰলাক-
মশ্নন্তি দিব্যান্দিবি দেৱভোগান্।।২০।।

আৰাধনা বিদ্যাৰ তিনিও অংগ- ঋক্, সাম আৰু যজু অৰ্থাৎ প্ৰাৰ্থনা, সমত্বৰ প্ৰক্ৰিয়া আৰু যজনৰ আচৰণ কৰোঁতা, সোম অৰ্থাৎ চন্দ্ৰৰ ক্ষীণ প্ৰকাশ পাওঁতা পাপৰ পৰা মুক্ত হৈ প্ৰবিত্ৰ হোৱা পুৰুষ, সেই যজ্ঞৰ নিৰ্দ্ধাৰিত প্ৰক্ৰিয়াৰ দ্বাৰা মোক ইষ্টৰূপত পূজা কৰি স্বৰ্গৰ বাবে প্ৰাৰ্থনা কৰে। ই অসত কামনা হয়। ইয়াৰ ফলত তেওঁ মৃত্যু প্ৰাপ্ত কৰে, তেওঁৰ পুনৰ জন্ম হয়, যিদৰে আগৰ শ্লোকত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল। তেওঁলোকে পূজা কৰে মোকেই, সেই নিৰ্দ্ধাৰিত বিধিৰেই পূজে; কিন্তু সলনীত স্বৰ্গ বাঞ্ছা কৰে। সেই পুৰুষে নিজৰ পুণ্যৰ ফল স্বৰূপে ইন্দ্ৰলোক প্ৰাপ্ত কৰি স্বৰ্গত দেৱতা সকলৰ দিব্য ভোগ কৰে; অৰ্থাৎ সেই ভোগো ময়েই দিওঁ

তে তং ভুক্ত্বা স্বৰ্গলোকং বিশালং
ক্ষীণে পুণ্যে মৰ্ত্যলোকং বিশন্তি।
এৰং ত্ৰয়ীধৰ্মমুপপন্ন
গতাগতং কামকামা লভন্তে।।২১।।

তেওঁলোকে সেই বিশাল স্বৰ্গক ভোগকৰি পুণ্য ক্ষীণ হলে মৃত্যুলোকত অৰ্থাৎ জন্ম-মৃত্যুত প্ৰাপ্ত হয়। এইদৰে প্ৰাৰ্থনা সমত্ব আৰু যজনৰ তিনিটা বিধিৰে একেটা যজ্ঞৰ অনুষ্ঠান কৰোঁতা মোৰ শৰণ পৰিও কামনা থকা পুৰুষ বাৰে বাৰে অহা-যোৱা অৰ্থাৎ পুনৰজন্ম প্ৰাপ্ত হয়। কিন্তু তাৰ মূল নাশ কেতিয়াও নহয়, কিয়নো এই পথত বীজৰ নাশ নহয়। কিন্তু যি জনে কোনো প্ৰকাৰৰ কামনা নকৰে, তেওঁ কি পায়?

অনন্যাশ্চিন্তয়ন্তো মাং যে জনাঃ পৰ্যুপাসতে।
তেষাং নিত্যভিযুক্তানাং যোগক্ষেমং ৰহাম্যহম্।।২২।।

অনন্য ভাৱেৰে মোতেই স্থিত ভক্ত জন মোক পৰমাত্মা স্বৰূপৰ নিৰন্তৰ

চিন্তন কৰি থাকে‘পৰ্যুপাসতে’ অলপো ত্ৰুটি নাৰাখি মোৰে উপাসনা কৰে, তেওঁ নিত্য একীভাৱেৰে সংযুক্ত হোৱা পুৰুষৰ যোগক্ষেম মই নিজেই বহন কৰো। অৰ্থাৎ তেওঁৰ যোগৰ সুৰক্ষাৰ সম্পূৰ্ণ দায়িত্ব মই নিজৰ হাততে লওঁ। ইমান হোৱাৰ পিছতো মানুহে অন্য দেৱতাক ভজনা কৰে।

যেহপ্যন্য দেৱতা ভক্তা যজন্তে শ্ৰদ্ধয়ায়িতাঃ।

তেহপি মামেৰ কৌন্তেয় যজন্ত্যবিধিপূৰ্বকম্ ॥২৩॥

হে কৌন্তেয়! শ্ৰদ্ধাৰে যুক্ত হৈ যি ভক্ত অন্যান্য দেৱতাক পূজা কৰে, তেৱো মোৰে পূজা কৰে; কিয়নো তাত দেৱতা নামৰ কোনো বস্তুৰে নাই; কিন্তু তেওঁৰ সেই পূজন অবিধি পূৰ্বক, মোৰ প্ৰাপ্তীৰ বিধিৰ পৰা বহিত।

ইয়াত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই দ্বিতীয়বাৰৰ কাৰণে দেৱতাৰ প্ৰকৰণক লৈছে। সৰ্বপ্ৰথমে সাত আধ্যায়ৰ বিশৰ পৰা তেইশ শ্লোকলৈকে তেওঁ কৈছিল যে, অৰ্জুন! কামনাৰ দ্বাৰা যাৰ জ্ঞানৰ অপহৰণ কৰি লোৱা হৈছে, তেনে মুঢ় বুদ্ধি পুৰুষে অন্য দেৱতাৰ পূজা কৰে আৰু যত পূজা কৰে তাত দেৱতা নামৰ সক্ষম সত্তা একোৰেই নাথাকে। তথাপিও আইত-শিল-ভূত-ভৱানী অথবা অন্যত্ৰ যত তেওঁৰ শ্ৰদ্ধা বাঢ়ি যায়, তাত কোনো দেৱতা নায়েই। ময়েই সৰ্বত্ৰ আছোঁ, সেই স্থানত ময়ে ঠিয় হৈ তেওঁৰ দেৱশ্ৰদ্ধা সেই স্থানতে স্থিৰ কৰোঁ। ময়েই ফলৰ বিধান কৰো, ফল দিওঁ। ফল নিশ্চিত প্ৰাপ্ত হয়, কিন্তু সেই ফল নাশ হয়। আজি আছে, কালিলৈ ভোগ কৰিবলৈ হব, নষ্ট হৈ যাব কিন্তু মোৰ ভক্ত নষ্ট নহয়। সেয়ে তেওঁলোক মুঢ়বুদ্ধি যাৰ জ্ঞান অপহৰণ কৰা হৈছে, তেওঁবিলাকেহে অন্য দেৱতাৰ পূজা কৰে।

প্ৰস্তুত আধ্যায় নৱমৰ তেইশৰ পৰা পচিশ শ্লোকলৈকে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই পুনৰ দোহাৰিছে যে অৰ্জুন! যি শ্ৰদ্ধাৰে অন্যান্য দেৱতাৰ পূজা হয়, তেওঁলোকে মোৰেই পূজা কৰে; কিন্তু অবিধি ভাৱে। তাত দেৱতা নামৰ সক্ষম বস্তু নায়েই, তাৰ প্ৰাপ্তীৰ বিধিভুল। এতিয়া প্ৰশ্ন হয় যে তেওঁলোকেও প্ৰকাৰত নৰে আপোনাকে পূজা কৰে আৰু ফলও প্ৰাপ্ত কৰে, তেতিয়া দোষ কিহৰ?

অহং হি সৰ্বযজ্ঞানাং ভোক্তা চ প্ৰভুৰেৰ চ।

ন তু মামভিজানন্তি তদ্বেনাতশচ্যবন্তি তে।।২৪।।

সম্পূৰ্ণ যজ্ঞৰ ভোক্তা অৰ্থাৎ যজ্ঞ যত বিলয় হয়, যজ্ঞৰ পৰিণামত যি প্ৰাপ্ত হয় সেয়া ময়েই আৰু স্বামীও ময়েই, তথাপিও তেওঁলোকে মোক তহেৰে ভালদৰে নাজানে, সেই কাৰণে ‘চ্যবন্তি’ পৰি যায়। অৰ্থাৎ তেওঁলোক কেতিয়াবা অন্য দেৱতাতো পৰে আৰু তহেৰে যেতিয়া লৈকে নেজানে তেতিয়া তেওঁলোকৰ গতি কি হব?

যান্তি দেৱৱতা দেবান্‌পিতৃন্‌ যান্তি পিতৃৱতাঃ।

ভূতানি যান্তি ভূতেজ্যা যান্তি মদ্যাজিনোহপি মাম্।।২৫।।

হে অৰ্জুন! দেৱতাক পূজোঁতা দেৱতাকে প্ৰাপ্ত কৰে। দেৱতা হ'ল পৰিবৰ্তিত সত্তা। তেওঁলোকে নিজৰ সৎকৰ্ম অনুসৰি জীৱন ব্যতীত কৰে। পিতৃক পূজা কৰে যি পিতৃকে প্ৰাপ্ত কৰে অৰ্থাৎ অতীততে ওলমি থাকে। ভূতক পূজা কৰোঁতা ভূতেই হয়, শৰীৰ ধাৰণ কৰে, মোৰ ভক্ত মোকেই প্ৰাপ্ত কৰে। তেওঁমোৰ সাক্ষাৎ স্বৰূপ প্ৰাপ্ত কৰে। তেওঁৰ পতন নহয়। ইমানেই নহয়, মোৰ পূজাৰ বিধানো সৰল আছে-

পত্ৰং পুষ্পং ফলং তোয়ং যো মে ভক্ত্যা প্ৰয়চ্ছতি।

তদহং ভক্ত্যুপহৃতমশ্লামি প্ৰয়তান্ননঃ।।২৬।।

ভক্তিৰ আৰম্ভনী ইয়াৰ পৰাই হয় যে পত্ৰ- পুষ্প- ফল- জন- ইত্যাদি যিয়েই মোক ভক্তিভাৱে অৰ্পণ কৰে, মনেৰে যত্ন কৰোঁতা সেই ভক্তৰ সেই সকলো খাওঁ অৰ্থাৎ মই স্বীকাৰ কৰোঁ। সেই কাৰণে-

যৎকৰোষি যদশ্লামি যজ্জুহোষি দদাসি যৎ।

যত্তপস্যসি কৌণ্ডেয় তৎকুৰুৰ্ব মদৰ্পণম্।।২৭।।

অৰ্জুন! তুমি যি কৰ্ম (যথার্থ কৰ্ম) কৰা, যি খোৱা, যি হৰন কৰা, সমৰ্পণ কৰা, দান কৰা, মনেৰে সৈতে ইন্দ্ৰিয়বোৰক যি মোৰ অনুৰূপ তপ দিয়া, সেই সকলোবোৰ মোক অৰ্পণ কৰা, অৰ্থাৎ মোৰ প্ৰতি সমৰ্পিত হৈ এই সকলো খিনি কৰা। সমৰ্পণ কৰিলে যোগৰ ক্ষেত্ৰৰ দায়িত্ব মই লৈ লম।

শুভাশুভফলৈৰেৰং মোক্ষ্যসে কৰ্মবন্ধনৈঃ ।

সন্ন্যাস যোগযুক্তাত্মা বিমুক্তো মামুপৈষ্যসি ॥২৮॥

এইদৰে সৰ্বস্বৰ ন্যাস সন্ন্যাস যোগেৰে যুক্ত হোৱা তুমি শুভ- অশুভ ফলদাতা কৰ্মৰ বন্ধনৰ পৰা মুক্ত হৈ মোকেই প্ৰাপ্ত কৰিবা ।

উপৰোক্ত তিনিটা শ্লোকত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই ক্ৰমবদ্ধ সাধনা আৰু তাৰ পৰিণামৰ চিত্ৰণ কৰিছে। প্ৰথমে পত্ৰ- পুষ্প, ফল- জলৰ পূৰ্ণ শ্ৰদ্ধাৰে অৰ্পণ, দ্বিতীয়তে সমৰ্পিত হৈ কৰ্মৰ আচৰণ আৰু তৃতীয়ত পূৰ্ণ সমৰ্থনেৰে সৈতে সৰ্বস্বৰ ত্যাগ। ইয়াৰ দ্বাৰা কৰ্ম বন্ধনৰ পৰা বিমুক্ত হৈ(বিশেষ ৰূপত মুক্ত হোৱা) যাবা। ইয়াত মুক্তি আৰু প্ৰাপ্তি এটা আনটোৰ পৰিপূৰক। আপোনাৰ প্ৰাপ্তিয়ে মুক্তি, তাৰ পৰা লাভ কি? ইয়াত কয়—

সমোহহং সৰ্বভূতেষু ন মে দ্বেষ্যোহস্তি ন প্ৰিয়ঃ ।

যে ভজন্তি তু মাং ভক্ত্যা ময়ি তে তেষু চাপ্যহম্ ॥২৯॥

মই সকলো ভূতত সম দৃষ্টি ৰাখোঁ। সৃষ্টিত কোনো মোৰ প্ৰিয়ও নাই আৰু অপ্ৰিয়ও নাই। কিন্তু যি অনন্য ভক্ত তেওঁ মোৰ হৈ আছে আৰু মই তেওঁত আছোঁ। এইটোৱে মোৰ একমাত্ৰ সম্বন্ধ। তাতেই পৰিপূৰ্ণ হওঁ। তেতিয়া হলে বহুত ভাগ্যৱান বিলাকেহে ভজন কৰে হব পায়? ভজন কৰাৰ অধিকাৰ কাৰ আছে? ইয়াৰ ওপৰত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়—

অপি চেৎসুদুৰাচাৰো ভজতে মামনন্যভাক্ ।

সাধুৰেব স মন্তব্যঃ সম্যগ্ৰ্যাসিতো হি সং ॥ ৩০ ॥

যদি অত্যন্ত দুৰাচাৰীও অনন্য ভাৱেৰে অৰ্থাৎ (অন্য নহয়) মোৰ বাদে কোনো অন্য বস্তু বা দেৱতাক নভজি মাত্ৰ মোকেই নিৰন্তৰ ভজনা কৰে, তেওঁ সাধু বুলি মানিবৰ যোগ্য। এতিয়া তেওঁ সাধু হোৱা নাই কিন্তু তেওঁৰ সাধু হোৱাৰ সন্দেহ নাই; কিয়নো তেওঁ যথার্থ নিশ্চয়তে লাগি আছে। সেয়ে ভজন আপুনিও কৰিব পাৰে, এইটো কাৰণেই যে আপুনি মানুহ; কিয়নো মনুষ্যই যথার্থতে নিশ্চয় কৰিব পাৰে। গীতাই পাপী সকলক উদ্ধাৰ কৰে

আৰু সেই পথিক—

ক্ষিপ্ৰং ভবতি ধৰ্মাত্মা শশ্বচ্ছান্তিঃ নিগচ্ছতি ।

কৌন্তেয়্য প্রতি জানীহি ন মে ভক্তঃ প্ৰণশ্যতি ।।৩১।।

এই ভজনৰ প্ৰভাৱত সেই দুৰাচাৰীও শীঘ্ৰেই ধৰ্মাত্মা হৈ যায়, পৰম ধৰ্ম পৰমাত্মাৰে সংযুক্ত হৈ যায় তথা সদায় থাকিব পৰা পৰম শান্তি প্ৰাপ্ত কৰে। হে কৌন্তেয়! তুমি নিশ্চয়ভাৱে সত্য বুলি জানা যে মোৰ ভক্ত কেতিয়াও নষ্ট নহয়। যদি এটা জন্মত পাৰ নহলেও পিছৰ জন্মত সেই সাধনা কৰিয়েই শীঘ্ৰে পৰম শান্তি প্ৰাপ্ত কৰে। সেয়ে সদাচাৰী, দুৰাচাৰী সকলোৰে ভজন কৰাৰ অধিকাৰ আছে, ইমানেই নহয়, আৰু—

মাং হি পাৰ্থ ব্যপাশ্ৰিত্য যেহপি স্যুঃ পাপযোনয়ঃ ।

দ্বিয়ৌ বৈশ্যাস্তথা শূদ্ৰান্তেহপি যান্তি পৰাং গতিম্ ।।৩২।।

হে পাৰ্থ! স্ত্ৰী, বৈশ্য, শূদ্ৰ আদি তথা যি কোনো পাপযোনিৰে হওক, তেওলোক মোৰ আশ্ৰিত হৈ পৰম গতি প্ৰাপ্ত হয়। সেয়ে এই গীতা মনুষ্য মাত্ৰৰ বাবে হয়, লাগিলে তেওঁ যিয়েই কৰক, যতেই জন্ম হওক। সকলোৰ কাৰণেই ইয়ে একে সমান কল্যাণৰ উপদেশ কৰে। গীতা সাৰ্বভৌম হয়।

পাপযোনি :- যোল্ল আধ্যায়ৰ সাতৰ পৰা একৈশ শ্লোকৰ ভিতৰত আসুৰী বৃত্তি লক্ষণৰ অন্তৰ্গত ভগৱানে কৈছে যে, যি শাস্ত্ৰ বিধিক ত্যাগ কৰি নামমাত্ৰ যজ্ঞৰ দ্বাৰা অহংকাৰেৰে যজন কৰে, তেওঁ নৰৰ ভিতৰত অধম যজ্ঞেই নাই তথাপিও নাম দি থৈছে আৰু দণ্ডেৰে যজন কৰিছে তেওঁ ৷ ক্ৰুৰ কৰ্মী আৰু পাপাচাৰী (পাপযোনি)। যি মোক পৰমাত্মাৰে দ্বেষ কৰে তেওঁ পাপী। বৈশ্য-শূদ্ৰ ভগৱৎপথৰ খটখটি। স্ত্ৰী সকলৰ প্রতি কেতিয়াবা সন্মান, কেতিয়াবা হীনতাৰ ভাৱনা সমাজতে আছে, সেইকাৰণে শ্ৰীকৃষ্ণেই এওঁলোকৰ নাম লৈছে। যোগ প্ৰক্ৰিয়াত স্ত্ৰী আৰু পুৰুষ দুজনেই সমান ভাৱে প্ৰৱেশ পাব পাৰে।

কিং পুনৰ্ভিক্ষণাঃ পুণ্যা ভক্তা ৰাজৰ্ষয়স্তথা ।

অনিত্যমসুখং লোকমিমং প্ৰাপ্য ভজস্ব মাম্ ।।৩৩।।

অকৌ ব্ৰাহ্মণ, ৰাজৰ্ষি তথা ক্ষত্ৰিয় শ্ৰেণী প্ৰাপ্ত ভক্তৰ কাৰণেতো কবলৈনো আছে কি? ব্ৰাহ্মণ এটা অৱস্থা বিশেষ হয়, যত ব্ৰহ্মত প্ৰবেশ দিব পৰা সম্পূৰ্ণ যোগ্যতা আছে। শান্তি, আৰ্জন, অনুভৱী উপলব্ধি, ধ্যান আৰু ইষ্টৰ নিৰ্দেশনাত যিজনৰ চলাৰ ক্ষমতা আছে, এয়াই ব্ৰাহ্মণৰ অৱস্থা। ৰাজৰ্ষি ক্ষত্ৰিয়ত ঋদ্ধি- সিদ্ধিৰ সঞ্চাৰ, শৌৰ্য্য, স্বামীভাৱ পাছপৰি নথকা স্বভাৱ থাকে। এইযোগান্তৰত পোৱা যোগী পাৰতো হয়েই তেওঁলোকৰ বিষয়ে কবলৈ একো নাই। সেয়ে অৰ্জুন! তুমি সুখ ৰহিত এই ক্ষণভংগৰ মনুষ্য জীৱন প্ৰাপ্ত কৰি মোৰেই ভজন কৰা। এই নশ্বৰ শৰীৰৰ মমত্ব, পোষনত সময় নষ্ট নকৰা।

যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই ইয়াত চতুৰ্থ বাৰৰ বাবে যুদ্ধতকৈ অধিক কল্যাণৰ কোনো ৰাস্তা নাই বুলি কৈছে। তিনি আধ্যাত তেখেতে কৈছিল যে স্বধৰ্মত নিধনেই শ্ৰেয়তৰ। চাৰি আধ্যাত তেখেতে সংক্ষেপতে কৈছিল যে চাৰি বৰ্ণৰ ৰচনা ময়ে কৰিলো। তেতিয়া হলে মনুষ্যৰ চাৰি জাতিত ভাগ কৰিলে নে? ক'লে - নহয়, গুণ অনুসৰি কৰ্ম একমাত্ৰ যজ্ঞৰ প্ৰক্ৰিয়া হে। সেয়ে এই যজ্ঞ কৰা জন চাৰি প্ৰকাৰৰ হয়। প্ৰৱেশৰ সময়ত এই যজ্ঞ কৰ্ত্তা শূদ্ৰ হয়, অল্পজ্ঞ হয়। অলপ কৰাৰ ক্ষমতা আহি গল, আত্মিক সম্পত্তিৰ সংগ্ৰহ হব ধৰিলে, সেই যজ্ঞকৰ্ত্তা বৈশ্য হৈ গ'ল। ইয়াতকৈ উন্নত হলে প্ৰকৃতিৰ তিনিও গুণক কাটিব পৰা ক্ষমতা আহিল, সেই সাধক ক্ষত্ৰিয় শ্ৰেণীৰ হ'ল আৰু যেতিয়া এই সাধকৰ স্বভাৱত ব্ৰহ্মত প্ৰবেশ দিব পৰা যোগ্যতা সোমাল তেতিয়া তেওঁ ব্ৰাহ্মণ হ'ল। বৈশ্য আৰু শূদ্ৰৰ অপেক্ষা ক্ষত্ৰিয় আৰু ব্ৰাহ্মণ শ্ৰেণীৰ সাধক প্ৰাপ্তীৰ অধিক ওচৰত আছে। শূদ্ৰ আৰু বৈশ্যও সেই ব্ৰহ্মত প্ৰৱেশ পাই শান্ত হব, তেতিয়া হলে তাৰ আগৰ অৱস্থা থকা বিলাকৰতো কবলগীয়া নাই। তেওঁলোকৰ কাৰণে নিশ্চিত আছে।

গীতা যি উপনিষদৰ সাৰ-সৰ্বস্ব হয়, তাত ব্ৰহ্ম বিদুষী মহিলাসকলৰো আখ্যান ভৰ্ত্তি হৈ আছে। তথাকথিত ধৰ্মভীৰু, অন্ধ- বিশ্বাসীয়ে বেদ অধ্যয়নৰ অধিকাৰ- অনধিকাৰৰ ব্যৱস্থা কৰিবলৈ মূৰ ঘূৰাই থাকিল, যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই স্পষ্ট ঘোষণা কৰিলে যে যজ্ঞাৰ্থ কৰ্মৰ নিৰ্দ্ধাৰিত ক্ৰিয়াত স্ত্ৰী- পুৰুষ সকলোৱে প্ৰবেশ পাব পাৰে সেয়ে তেখেতে ভজনৰ ধাৰণাত উৎসাহ দি কয়—

মনুনা ভৰ মদ্ভক্তো মদ্যাজী মাং নমস্কৰ।

মামেবৈষ্যসি যুক্তৈবমাত্মানং মৎপৰায়ণঃ।। ৩৪।।

হে অৰ্জুন ! তুমি মোৰে মনৰ দৰে হোৱা। মোৰ বাদে অন্য ভাৱ মনত নাহক। মোৰে অনন্য ভক্ত হোৱা, অনবৰত চিন্তনত লাগি থাকা। শ্ৰদ্ধাৰে সৈতে নিৰন্তৰ মোৰে পূজন কৰা আৰু মোকেই নমস্কাৰ কৰা। এইদৰে মোৰ শৰণলৈ আহা, আত্মাক মোৰ লগত একীভাৱতে স্থিত কৰা, তুমি মোকেই প্ৰাপ্ত কৰিবাকৰিবা অৰ্থাৎ মোৰ লগত একতা প্ৰাপ্ত কৰিবা।

নিষ্কৰ্ষ :-

এই আধ্যায়ৰ আৰম্ভনীত শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল--অৰ্জুন ! তুমি দোষৰহিত ভক্ত হোৱাৰ বাবে মই এই জ্ঞানক বিজ্ঞানেৰে সৈতে কম। যাক জনাৰ পিছত একো জানিবলৈ বাকী নাথাকে। ইয়াক জানি তুমি সংসাৰ বন্ধনৰ পৰা মুক্ত হৈ যাবা। সেই জ্ঞান সম্পূৰ্ণ বিদ্যাৰো বজা বিদ্যা সেইটোৱে যি পৰব্ৰহ্মত প্ৰবেশ কৰায়। এই জ্ঞান তাৰো বজা অৰ্থাৎ নিশ্চিত কল্যাণ কৰোঁতা। ই সম্পূৰ্ণ গোপনীয়তাৰো বজা, গোপনীয়তাক প্ৰত্যক্ষ কৰি দিয়ে। ই প্ৰত্যক্ষ ফল দিওঁতা সাধন কৰিবলৈ সুগম আৰু অবিনাশী। অলপো যদি সাধনা কৰে, আপুনি পাৰ পাবই, ইয়াৰ কেতিয়াও নাশ নহয় বৰঞ্চ ইয়াৰ প্ৰভাৱত সেই পৰমশ্ৰেয়লৈকে পাই যায়, কিন্তু ইয়াত চৰ্ত এটা আছে। শ্ৰদ্ধাবিহীন পুৰুষ পৰম গতি প্ৰাপ্ত নকৰি সংসাৰ চক্ৰত ঘূৰি থাকে।

যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই যোগৰ ঐশ্বৰ্য্যৰ ওপৰতো প্ৰকাশ কৰিছে দুখৰ সংযোগৰ বিয়োগ হল যোগ অৰ্থাৎ যিসংসাৰৰ সংযোগ বিয়োগৰ পৰা সম্পূৰ্ণ ৰহিত হৈ আছে তাৰ নামেই যোগ। পৰমতত্ত্ব পৰমাত্মাৰ লগত মিলনৰ নামেই যোগ। পৰমাত্মাক প্ৰাপ্ত কৰাই হ'ল যোগৰ পৰকাষ্ঠ। যি ইয়াত প্ৰবেশ পায় সেই যোগীৰ প্ৰভাৱক চোৱা যে সম্পূৰ্ণ ভূতৰ স্বামী আৰু জীৱধাৰী বিলাকৰ পোষন কৰোঁতা হোৱা সত্ত্বেও মোৰ অত্মা সেই ভূত বিলাকত স্থিত নহয়। মই আত্মা স্বৰূপত স্থিত আছো। সেয়াই মই। যেনেকৈ আকাশত উৎপন্ন বায়ু সৰ্বত্ৰ বিচৰণ কৰোঁতা আকাশতে স্থিত আছে, তাক মলিন কৰিব নোৱাৰি,

ঠিক সেইদৰে সম্পূৰ্ণ ভূত মোতেই স্থিত আছে, কিন্তু মই সিহঁতত লিপ্ত নহয়।

অৰ্জুন! কল্পৰ আদিত মই ভূত প্ৰাণীক বিশেষ প্ৰকাৰে ৰচনা কৰো, সজাওঁ আৰু কল্পৰ শেষত সম্পূৰ্ণ ভূত মোৰ প্ৰকৃতিক অৰ্থাৎ যোগাৰুঢ় মহাপুৰুষৰ অৱস্থাক, তেওঁৰ অব্যক্ত ভাৱক প্ৰাপ্ত কৰে। যদিও মহাপুৰুষ প্ৰকৃতিৰ পাৰত থাকে, তথাপিও প্ৰাপ্তীৰ পাছত স্বভাৱ অৰ্থাৎ নিজতে স্থিত হৈ লোক সংগ্ৰহৰ বাবে যি কাৰ্য্য কৰে, সেয়াই তেওঁলোকৰ অৱস্থা। এই অৱস্থাৰ কাৰ্য্য— কলাপক সেই মহাপুৰুষৰ প্ৰকৃতি বুলি সম্বোধন কৰা হয়। এই ৰচনা কৰোতা ময়েই হওঁ, যি ভূতক কল্পৰ বাবে প্ৰেৰিত কৰোঁ আৰু আনটো ৰচয়িতা ত্ৰিগুণাময়ী প্ৰকৃতি, যি মোৰ অধ্যক্ষতাত চৰাচৰৰ সৈতে ভূতৰ ৰচনা কৰে। এইটোও এটা কল্প, যত শৰীৰ পৰিবৰ্তন, স্বভাৱ পৰিবৰ্তন আৰু কাল পৰিবৰ্তন নিহিত আছে গোস্বামী তুলসী দাস জীও ইয়াকে কয়—

এক দুষ্ট অতিশয় দুঃখৰূপা।

যা বস জীব পৰা ভবকুপা।। (ৰামচৰিতমানস ৩/১৪/৫)

প্ৰকৃতিৰ দুটা ভেদ আছে বিদ্যা আৰু অবিদ্যা। ইয়াত অবিদ্যা দুষ্ট হয়, দুখৰূপ হয়, যাৰ ফলত জীৱ বিলাক বিবশ হৈ ভৱকুপত পৰে, যাৰ দ্বাৰা প্ৰেৰিত হৈ জীৱ কাল, কৰ্ম, স্বভাৱ আৰু গুণৰ মাজত সোমাই পৰে। আনটো হল বিদ্যা মায়া, যাক শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে মই ৰচনা কৰোঁ। গোস্বামী জীৱ অনুসৰি প্ৰভুৱে ৰচনা কৰে—

এক ৰচই জগ গুণ বস জাকে।

প্ৰভু প্ৰেৰিত নাই নিজ বল তাকে।। (৩/১৪/৬)

এই জগতক তেৱে ৰচনা কৰে যাৰ আশ্ৰিত গুণ আছে। কল্যাণকাৰী গুণ একমাত্ৰ ঈশ্বৰত আছে। প্ৰকৃতিত গুণ নায়েই, সেইটোতো নশ্বৰ, কিন্তু বিদ্যাত প্ৰভুৱে প্ৰেৰক হৈ কৰে।

এইদৰে কল্প দুই প্ৰকাৰৰ হয়। এটাতো বস্তুৰ, শৰীৰ আৰু কালৰ পৰিবৰ্তন প্ৰকৃতিয়ে মোৰ অধ্যক্ষতাত কৰে, কিন্তু ইয়াতকৈ মহান কল্প যি

আত্মক নিৰ্মল স্বৰূপ প্ৰদান কৰে, তাৰ অলংকৰণ মহাপুৰুষে কৰে। তেওঁ অচেতন ভূতক সচেতন কৰি তোলে। ভজনৰ আদি কাল এই কল্পৰ আৰম্ভণী আৰু ভজনৰ শেষ কল্পৰো অন্ত। যেতিয়া এই কল্পই ভৰ বোণৰ পৰা পূৰ্ণ নিৰোগ কৰি শাস্ত্ৰ ব্ৰহ্মত প্ৰবেশ(স্থিতি) কৰায়, সেই প্ৰবেশ কালত যোগী মোৰ অৱস্থা আৰু মোৰ স্বৰূপক প্ৰাপ্ত কৰে। প্ৰাপ্তীৰ পিছত মহা পুৰুষৰ অৱস্থাই তেওঁৰ প্ৰকৃতি হয়।

ধৰ্ম গ্ৰহণবিলাকত দেখিবলৈ পোৱা যায় যে চাৰি যুগৰ শেষত কল্প পূৰ্ণ হয়, মহাপ্ৰলয় হয়। প্ৰায়ে লোকে ইয়াক যথার্থ বুলি নাভাৰে। যুগৰ দুটা অৰ্থ আপুনি বেলেগে আছে আৰু আৰাধ্য দেৱ বেলেগে আছে, তেতিয়া লৈকে যুগ ধৰ্মই থাকিব। গোস্বামী দেৱে ৰামচৰিত মানসৰ উত্তৰ কাণ্ডত ইয়াৰ আলোচনা কৰিছে। যেতিয়া তামসী গুণে কাৰ্য্যকৰি থাকে ৰজো গুণ অলপ থাকে, চাৰিও ফালৰ বাধা-বিঘিণি বিৰোধ প্ৰতিৰোধ হৈ আছে, এনে ব্যক্তি কলি যুগৰ, তেওঁ ভজন কৰিব নোৱাৰে, কিন্তু সাধনাৰ আৰম্ভণী হলেই যুগৰ পৰিবৰ্ত্তন হৈ যায়। ৰজোগুণ বাঢ়িবলৈ ধৰে, তমোগুণ ক্ষীণ হৈ যায়, কিছু পৰিমাণৰ সত্ৰগুণ স্বভাৱত আহিব ধৰে, হৰ্ষ আৰু ভয় দুইটাই অনুভৱ কৰে, তেতিয়া সেই সাধক দ্বাপৰৰ অৱস্থাত আহি যায়। ক্ৰমশঃ সত্ৰগুণৰ প্ৰধানতা কৰ্মত ৰত হব ধৰে, তেনেকৈ ত্ৰেতা যুগত ত্যাগৰ স্থিতি থকা সাধকে বহুতো যজ্ঞ কৰে। যজ্ঞ-শ্ৰেণীবদ্ধ জপ হয়, যাৰ উঠা-নমা শ্বাস-প্ৰশ্বাসৰ উপৰত আছে, তাৰ কৰাৰ ক্ষমতা থাকে। যেতিয়া মাত্ৰ সত্ৰগুণ বাকী থাকে, বিষমতা নাইকীয়া হৈ যায়, সমতা আহি যায়, এইটো কৃতযুগ অথবা কৃতার্থ-যুগ অথবা সত্যযুগৰ প্ৰভাৱ হয়। সেই সময়ত সকলো যোগীয়ে বিজ্ঞানী হয়, ঈশ্বৰৰ লগত মিলোঁতা হয়, স্বাভাৱিক ধ্যান ধৰাৰ ক্ষমতা তেওঁলোকৰ থাকে।

বিবেকীজনে যুগ-ধৰ্মৰ উঠা-নমা মনতে বুজি পায়। মনৰ নিৰোধৰ বাবে অধৰ্মক পৰিত্যাগ কৰি ধৰ্মত প্ৰবৃত্ত হয় নিৰুদ্ধ মনৰো বিলয় হ'লে যুগৰ লগে লগে কল্পৰো অন্ত হৈ যায়। পূৰ্ণতাত প্ৰবেশ কৰাই কল্পও শান্ত হৈ যায়। এয়াই প্ৰলয়, যেতিয়া প্ৰকৃতি পুৰুষত বিলিন হৈ যায় ইয়াৰ পাছত মহাপুৰুষৰ যি অৱস্থা সেয়াই তেওঁৰ প্ৰকৃতি, তেওঁৰ স্বভাৱ।

যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়- হে অৰ্জুন! মুঢ় মানুহে মোক নাজানে, মই ঈশ্বৰৰো ঈশ্বৰক তুচ্ছ বুলি ভাৰে, সাধাৰণ মনুষ্য বুলি ভাৰে। প্ৰত্যেক মহাপুৰুষৰ লগত এই বিড়ম্বনা আছেই যে তৎকালীন সমাজে তেওঁৰ উপেক্ষা কৰে। তেওঁলোকে বিৰোধ কৰে। শ্ৰীকৃষ্ণও ইয়াৰ অপবাদ নাছিল। তেও কয় যে মই পৰম ভাৰত স্থিত আছো; কিন্তু শৰীৰ মোৰ মানুহৰে সেয়ে মুঢ় পুৰুষে মোক তুচ্ছ বুলি মানুহ বুলি সম্বোধন কৰে। এনে লোক ব্যৰ্থ আশা থকা, ব্যৰ্থ কৰ্ম থকা ব্যৰ্থ জ্ঞান থকা হয়, যিয়েই কৰক কৈ দিলে যে মই কামনা নকৰো, হৈ গল নিষ্কাম কৰ্মযোগী। তেওঁলোক আসুৰী স্বভাৱ থকা, মোক চিনি নাপায়; কিন্তু দৈবী সম্পদ প্ৰাপ্ত কৰাজন অনন্য ভাৱেৰে মোৰ ধ্যান কৰে। মোৰ গুণৰ নিৰন্তৰ চিন্তন কৰে।

অনন্য উপাসনা অৰ্থাৎ যজ্ঞাৰ্থ কৰ্মৰ দুটা মার্গ আছে। প্ৰথম হ'ল জ্ঞান -যজ্ঞ অৰ্থাৎ নিজৰ ভৱসা, নিজৰ শক্তিক বুজি লৈ সেই নিৰ্দিষ্ট কৰ্মত প্ৰবৃত্ত হয় আৰু দ্বিতীয়বিধ স্বামী সৈৱক ভাৱনাৰ, যত সদগুৰুৰ প্ৰতি সমৰ্পিত হৈ সেই কৰ্ম কৰে। এই দৃষ্টিয়েদি মানুহে মোৰ উপাসনা কৰে; কিন্তু তেওঁলোকৰ দ্বাৰা যি পাৰ হৈ যায় সেই যজ্ঞ, সেই হৰন, সেই কৰ্তা, শ্ৰদ্ধা আৰু ঔষধ যাৰ দ্বাৰা ভৱৰোগৰ চিকিৎসা হয়, সেয়া ময়েই। শেষত যি গতি প্ৰাপ্ত হয় সেই গতিও ময়েই। এই যজ্ঞক মানুহে প্ৰাৰ্থনা, ভজন আৰু সমস্ত দিব পৰা বিধিৰে সম্পাদিত কৰে; কিন্তু তাৰ সলনী স্বৰ্গৰ কামনা কৰে, তেতিয়া মই স্বৰ্গও দিওঁ। তাৰ প্ৰভাৱেৰে তেওঁলোকে ইন্দ্ৰপদ প্ৰাপ্ত কৰে, দীৰ্ঘকাল ধৰি সেইটো ভোগ কৰি পুণ্য ক্ষীণ হলে তেওঁলোকে পুনৰ জন্ম প্ৰাপ্ত কৰে। তেওঁলোকৰ ক্ৰিয়া শুদ্ধ আছিল, কিন্তু ভোগৰ কামনা থকা বাবে পুনৰ জন্ম পালে। সেয়ে ভোগৰ কামনা কৰা অনুচিত। যি অনন্য ভাৱেৰে অৰ্থাৎ 'মোৰ বাদে অন্য কোনো নাই' এনে ভাৱেৰে যিজনে নিৰন্তৰ মোৰ চিন্তন কৰে, অলপো ত্ৰুটি নৰখাকৈ যি জনে ভজে, তেওঁৰ যোগৰ ভাৱ বাদায়ীত্ব মই মোৰ নিজৰ হাতত লৈ লওঁ।

ইমান বোৰ হোৱা স্বত্বেও কিছুমান লোকে অন্য দেৱতাৰ পূজা কৰে। তেওঁ লোকেও মোৰে পূজা কৰে; কিন্তু সেইটো মোৰ প্ৰাপ্তীৰ বিধি নহয়। তেওঁ লোকে সম্পূৰ্ণ যজ্ঞৰ ভোক্তা ৰূপে মোক নাজানে অৰ্থাৎ তেওঁলোকৰ

পূজাৰ পৰিণামত মই প্ৰাপ্ত নহওঁ, সেইকাৰণে তেওঁলোকৰ পতন হয়। তেওঁলোক দেৱতা, ভূত অথবা পিতৃৰ কল্পিত ৰূপত নিবাস কৰে, মোৰ ভক্ত যেতিয়া সাক্ষাৎ মোৰ দৰে নিবাস কৰে, মোৰ স্বৰূপ হৈ যায়।

যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই এই যজ্ঞাৰ্থ কৰ্মক অত্যন্ত সবল বুলি কৈছে যে ফল-ফুল অথবা যি কোনো বস্তুৱেই শ্ৰদ্ধাৰে দিয়ে, তাক মই স্বীকাৰ কৰো। সেয়ে অৰ্জুন! তুমি যিয়েই আৰাধনা কৰা, মোকেই সমৰ্পণ কৰা। যেতিয়া সৰ্বস্বৰ ন্যাস হৈ যাব, তেতিয়া যোগেৰে যুক্ত হৈ তুমি কৰ্ম বন্ধনৰ পৰামুক্ত হৈ যাবা আৰু এই মুক্তিযেই মোৰ স্বৰূপ।

পৃথিৱীত সকলো প্ৰাণীয়ে মোৰ হয়, কোনো প্ৰাণীৰ লগত মোৰ প্ৰেমও নাই। মই সাম্য ৰূপত থাকো; কিন্তু যি মোৰ অনন্য ভক্ত, মই তেওঁত থাকো আৰু তেওঁ মোৰ লগতেই থাকে। অত্যন্ত দুৰাচাৰী, জঘন্য পাপী হৈ থাকক তথাপিও তেওঁ অনন্য শ্ৰদ্ধা-ভক্তিৰে মোৰ ভজনা কৰে, তেতিয়া তেওঁক সাধু কৰৰ যোগ্য হয়। নিশ্চয় তেওঁ স্থিৰ হৈ থাকিলে, তেওঁ অতি সোনকালে পৰমৰ লগত সংযুক্ত হৈ অবিৰল পৰম শাস্তি লাভ কৰে। ইয়াত শ্ৰীকৃষ্ণই স্পষ্ট কৰিছে যে ধাৰ্মিক কোন হয়? অতঃ ধাৰ্মিক তেৱেই যি জনে এক পৰমাত্মাক স্মৰণ কৰে। শেষত আশ্বাসন দি কৈছে যে- অৰ্জুন! মোৰ ভক্ত কেতিয়াও নষ্ট নহয়। কোনোবা শুদ্ধ থাকক, নীচ থাকক, আদিবাসী অথবা অনাদিবাসী থাকক যিয়েই নামৰ থাকক, পুৰুষ অথবা স্ত্ৰী হওক, মোৰ শৰণ লৈ পৰম শ্ৰেয় প্ৰাপ্ত কৰিব। সেইকাৰণে অৰ্জুন! সুখৰহিত, ক্ষণভংগৰ কিন্তু দুৰ্লভ মনুষ্য শৰীৰ প্ৰাপ্ত কৰি মোৰ ভজন কৰা। আৰু তো যি ব্ৰহ্মত প্ৰবেশ কৰোঁতা অৰ্হতাৰে যুক্ত, সেই ব্ৰহ্মণ তথা যি ৰাজৰ্ষিত্বৰ স্তৰৰে ভজন কৰোঁতা এনে যোগীৰ কাৰণেতো কৰ লগীয়া কি থাকিল? তেওঁলোকতো পাৰ হৈয়ে আছে। অতঃ অৰ্জুন! নিৰন্তৰ মন মোতেই ৰাখা, নিৰন্তৰ নমস্কাৰ কৰা। এইদৰে মোৰ শৰণ লোৱা তুমি মোকেই প্ৰাপ্ত কৰিবা, য'ৰ পৰা পূনৰ ঘূৰি আহিব নালাগে।

প্ৰস্তুত আধ্যাত সেই বিদ্যাৰ ওপৰত প্ৰকাশ কৰা হ'ল, য'ত শ্ৰীকৃষ্ণই নিজেই জাগৃত কৰে। ই ৰাজ বিদ্যা হয়, যি এবাৰ জাগৃত হলেই নিশ্চিত কল্যাণ কৰে। সেয়ে-

এইদৰে শ্ৰীমৎভগৱৎৰূপী উপনিষদ এবং ব্ৰহ্মবিদ্যা তথা যোগশাস্ত্ৰ বিষয়ক শ্ৰীকৃষ্ণঃ অৰ্জুনৰ সংবাদত ‘ৰাজবিদ্যা জাগৃতি’ নামৰ নৱম আধ্যায় পূৰ্ন হ’ল।

ইতি শ্ৰীমৎপৰমহংস পৰমানন্দস্য শিষ্য স্বামী অড়গড়ানন্দ কৃতে শ্ৰীমৎভগৱৎ গীতায়ঃ ‘যথার্থ গীতা’ ভাষ্য ‘ৰাজবিদ্যা জাগৃতিনামো নৱমোহধ্যায়ঃ ॥৯॥

হৰি ওঁ তৎসৎ ॥